

נזקא דרבים

אבל גחלת של עץ אסור לכבותה, ומה הפרש ביניהן? שגחלת של עץ אדמדם היא, וכיון שנראית - פורשין ממנה עוברי דרך ואין באין לידי היזק, אבל גחלת של מתכת אף על פי שכבתה, כיון שהיא חמה שורפת היא ומכוח ואינה נראית ומזקת, אלו דברי רבינו הא"י גאון ז"ל, וכן כתב הרב בעל ההלכות ורבנו חננאל ז"ל.

❖ מהו ההבדל בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ על פי פירוש זה?

הרמב"ן הקשה על דברי הגאונים וכתב:

חידושי הרמב"ן שם:

ותימה הוא איך אנו מתירים מלאכה גמורה משום היזק שלא במקום סכנת נפשות? ושם כל היזק של רבים כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל.

בדרך זו הלך גם הרשב"א וביאר זאת בהרחבה:

חידושי הרשב"א שם:

ומן התימה הוא היאך התיר שמואל צידת נחש שהיא מלאכה דאורייתא משום היזק? ויש לומר דכיון דדרכו להזיק ורבים ניזוקין בו - כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל, דאי אפשר לרבים ליזהר ממנו, ושם אם ישמר זה לא ישמר ממנו זה, מה שאין כן בגחלת של עץ דהיא אינה הולכת ומזקת וכל אחד יכול לישמר ממנה.

ב. הכרעת הפוסקים

מלאכת כיבוי אסורה מן התורה כאשר מכבה עץ בוער לצורך ייצור פחם. וכיבוי לצרכים אחרים נכלל בגדר 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', שנחלקו לגביה רבי שמעון ורבי יהודה: רבי שמעון סובר שאסורה מדרבנן בלבד, ורבי יהודה סובר שאסורה מדאורייתא.

הרמב"ם פסק כרבי יהודה:

רמב"ם הלכות שבת פרק א הלכה ז:

כל העושה מלאכה בשבת אף על פי שאינו צריך לגופה של מלאכה חייב עליה, כיצד? הרי שכבה את הנר מפני שהוא צריך לשמן או לפתילה כדי שלא יאבד או כדי שלא ישרף או כדי שלא יבקע חרש (חרס) של נר חייב, מפני שהכיבוי מלאכה והרי נתכוין לכבות... וכן **המעביר את הקוץ ארבע אמות ברשות הרבים או המכבה את הגחלת כדי שלא יזוקו בהן רבים חייב**, ואף על פי שאינו צריך לגוף הכבוי או לגוף ההעברה אלא להרחיק ההזק הרי זה חייב, וכן כל כיוצא בזה.

אולם לגבי גחלת של מתכת כתב הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שבת פרק יב הלכה ב:

המכבה כל שהוא חייב, אחד המכבה את הנר ואחד המכבה את הגחלת של עץ, אבל המכבה גחלת של מתכת פטור, ואם נתכוין לצרף חייב... והוא תולדת מכבה, **ומותר לכבות גחלת של מתכת ברשות הרבים כדי שלא יזוקו בה רבים**.

להלכה כתב השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שלד סעיף כז:

הקדמה:

תהילות לא-ל זכינו בדורנו להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. מציאות חדשה זו עוררה שאלות הלכתיות חדשות, המצריכות התחשבות בצרכים לאומיים וביטחוניים באופן מערכתי, שלא נידונו בעבר. בטוחים אנו בחסדי ה' עלינו שמשפטי התורה יתבססו בחיי המעשה הלאומיים, ובכך נשפיע שפע ברכה על כל העולם.

שאלה: במהלך השבת התגלה נפל של טיל המונח על הדרך הראשית במרחק קילומטרים ספורים מן המאהל. האם מותר לסמנו בגל אבנים מחשש נזק לעוברים ולשבים?

א. מקור הדין

נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מב עמוד א:

והאמר שמואל: מכבין (בשבת) גחלת של מתכת (הנמצאת) ברשות הרבים בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ. ואי סלקא דעתך סבר לה כרבי שמעון (שדבר שאינו מתכוון מותר) - אפילו של עץ נמי! (אלא ש) בדבר שאין מתכוין סבר לה כרבי שמעון, (ו) במלאכה שאינה צריכה לגופה סבר לה כרבי יהודה. אמר רבינא: הלכך קוץ ברשות הרבים - מוליכו פחות פחות מארבע אמות, ובכרמלית אפילו טובא (ללא הגבלה).

❖ חשוב, מדוע מותר לכבות דווקא גחלת של מתכת ולא של עץ?

רש"י מבאר שמלאכות האסורות מדרבנן, הותרו משום נזק הרבים:

רש"י שם:

גחלת של מתכת - שמשליכין לחוץ פסולת של ברזל, דלא שייך כבוי בהכי מדאורייתא, ומדרבנן אסורה, והיא דאיכא נזקא לרבים - לא גזרו על השבות.

אבל לא של עץ - **דאיסורא דאורייתא היא**, וחייב סקילה. אפילו של עץ נמי - דהא לרבי שמעון מלאכה שאינה צריכה לגופה - פטור עליה, וכל כיבוי אינו צריך לגופו, חוץ מעושי פחמין או מהבהבי פתילה.

הלכך - כיון דאמרת לא גזרו שבות דכיבוי מתכת במקום נזקא דרבים. קוץ ברשות הרבים מוליכו פחות פחות מארבע אמות - עד שיסלקנו לצדי רשות הרבים, **דאיסורא דרבנן הוא**.

ובכרמלית - דטלטול ידיה דרבנן. אפילו טובא - יעבירונו בעקירה אחת.

❖ חווה דעתך, מדוע הותרו איסורי דרבנן למניעת נזק לרבים?

❖ מה יהיה הדין בנזק קל של רבים, שאין בו כל חשש לסכנה?

אולם, שיטה מחודשת הובאה בראשונים בשם הגאונים, שאף איסורי תורה נדחים מחמת היזק הרבים:

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף מב עמוד א:

רבינו הא"י גאון ז"ל כתב דרבי יהודה אפילו במקום היזקא אסר, אלא דשמואל לא סבירא ליה כוותיה במקום דאיכא היזק, ומשום הכי התיר לצוד את הנחש (שהיא מלאכה מהתורה) ולכבות גחלת של מתכת,

ד. צירוף שיטת הגאונים להלכה

על אף שנפסק בשולחן ערוך שרק איסורי דרבנן הותרו במקום היזק הרבים, יש מהאחרונים שכתבו, שבמקום בו קיימת סכנה לשלום הציבור, אף שהיחיד יכול להיזהר מפניה, הותרו אף איסורי תורה:

שו"ת עמוד הימיני סימן יז אות ט:

נראה לי שיש להכניס כאן עוד נמוק הלכתי, הראוי לשמש סניף, אם לא יסוד חשוב כשלעצמו. והוא שיטת רב האי גאון והרב בעל הלכות והר"ח לענין גחלת בשבת... נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפקוח נפש, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור יש בו בעקיפין ענין עם פקוח נפש... הנה כאמור הרמב"ן חולק על שיטת גאונים זו, אולם... הרי ניתן להאמר שגם הרמב"ן לא חלק על יסוד הדברים שסכנת נזק הציבור נחשב כפקוח נפש אלא שסובר שענין זה של גחלת אינו נחשב כ"כ נזק הציבור, שאין מצוי שיכשלו, ועוד שהרי ברירה בידו לעמוד שם במשך זמן קצר זה עד שהמתכת תתקרר, ואם כן אין בזה כלל משום סכנת נזק לרבים, וסברת הגאונים שהתירו משום שחששו שלא יעמוד בזה לא סבירא לה כי אין בזה משום טרחה מרובה כל כך.

בדומה לכך, הובא בשם הגרש"ז אויערבך, לגבי נתיחת גופת תינוק בכדי לברר אם מותו נגרם כתוצאה מחיסון תינוקות:

רפואה מציאות והלכה – הרב מרדכי הלפרין עמ' 12:

כנשאלתי לחוות דעתי (של הרב מרדכי הלפרין) עניתי ש... מדובר בחשש פיקוח נפש של רבים. בפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב, ולגבי פיקוח נפש של רבים חוששים גם למצבים נדירים יותר... לאחר שמיעת כל הנתונים שהיו בידינו פסק הגרש"ז אויערבך באופן חד משמעי שצריך לנתח את גופת התינוק משום החששות הקיימים, למרות שהיה ברור לו היטב, כפי שהוא בעצמו גם הדגיש, שמדובר בחשש רחוק... שמדובר באפשרות של סכנת רבים, גם אם היא רחוקה. הוא (הגרש"ז אויערבך) חזר אז בפנינו כמה פעמים על החובה להזהר בחשש פיקוח נפש כדי שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל.

ה. נפל של טיל ברשות הרבים

כתב הרב אייל קרים:

שו"ת קשרי מלחמה חלק ג תשובה כח:

מכיוון שהשמדתו (של הנפל) כרוכה באיסור תורה, ולסלקו מן הדרך אסור ואף לא ליגע בו מחשש שיתפוצץ, מותר להקיפו בגל אבנים קטן שייראה לעוברים ושבים. לשם כך מותר לטלטל אבנים, ואין צורך לטלטלם פחות פחות מארבע אמות, משום שרק קוץ הנמצא ברשות הרבים יש לטלטלו באופן זה, אבל בכרמלית לא גזרו חכמים שבות. כל זה אם הנפל מונח על הדרך במקום צדדי. אבל כשנמצא במרכז הדרך במקום המשמש מעבר לכלי רכב, או כאשר קיים חשש שנערים ישחקו בו, יש להשמידו.

ו. הלכה למעשה

- גורם מזיק הנמצא במקום בו הרבים מצויים ולא ניתן להזהירם מפניו, מותר להסירו על ידי איסור דרבנן.
- במקום הגובל בפיקוח נפש של רבים, מותר לסלקו גם באופן הכרוך באיסורי תורה.
- נזק העלול לגרום לתפקוד לקוי של חיילים בעת פעילות המבצעית חשוב כפיקוח נפש ולכן יש להסירו בהקדם.

גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה יכול לכבותה, בין אם היא של מתכת בין אם היא של עץ, והרמב"ם אוסר בשל עץ.

ומחדש המשנה ברורה שמותר לכבות רק כאשר אין ברירה אחרת:

משנה ברורה שם ס"ק פב, פה:

יכול לכבותה - ומיירי שאין לו עצה איר לטלטלה ממקום זה לפנותה למקום אחר שאין רבים מצויים בה, דאם לא הכי בודאי יותר טוב שיפנה אותה ולא יכבנה.

והרמב"ם אוסר וכו' - והלכה כדעה ראשונה.

על דרך זו, פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יח:

קוץ המונח ברשות הרבים, מותר לטלטלו פחות פחות מד' אמות; ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא, משום דחיישינן שמא יוזקו בו רבים, ובמקום הזיקא דרבים לא גזור רבנן שבות.

ג. גדר רבים

כתב הרמ"א:

הגה על שולחן ערוך אורח חיים סימן שח סעיף ו:

הגה: ואם נשברו (הכלים) במקום שיכולים להזיק, כגון זכוית שנשברה על השלחן או במקום שהולכין, מותר לטלטל השברים כדי לפנותם שלא יוזקו בהם.

על פי יסוד זה מחדש המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן שח ס"ק עז:

ובמקום הזיקא דרבים וכו' - והא דאיתא לעיל בס"ו בהג"ה דאם יש שברי זכוית בבית מותר לסלקו ולפנותו, אף שסתם בית אין מצוי בו רבים כל כך, שם הוא רק איסור מוקצה ואיסור טלטול ד' אמות בכרמלית או ברשות הרבים פחות מזה חמור מזה.

מדברי המשנה ברורה עולה, שבית ככלל אינו 'רבים', מלבד לגבי איסור מוקצה הקל.

בביאור גדר 'רבים' לעניין זה, מובא בשם הגרש"ז אויערבך:

שמירת שבת כהלכתה - הערות פרק כה הערה מו:

שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דמכיון שמצינו בכמה מקומות בש"ס דרבים היינו שלושה, מסתבר דבדרבנן יש להקל בכהאי גוונא דשכיח היזקא, אך אם כל האנשים שעלולים להינזק נמצאים במקום אחד, ואפשר להזהירם לבל יכשלו, אסור לעבור על שום איסור דרבנן, ובבית שתינוקות מצויין ומטפחין, גם כן חשיב כרבים.

❖ **על פי דרכו של הגרש"ז אויערבך, האם בבית שיש בו יותר משלושה בני אדם, מותר לסלק נזקים באופן הכרוך באיסור דרבנן?**

הגדרה שונה ל'רבים' לעניין זה, כתב הגר"נ קרליץ:

חוט השני חלק ג פרק נב ס"ק א:

והזיקא דרבים משמע דבעינן מקום של שימוש של רבים כמו כרמלית, אבל מקום של יחיד אפילו שיש שם רבים כמו בית שיש שם כמה וכמה אנשים, או ישיבה ובית כנסת, מיקרי יחיד לענין זה.

‘והגית בו’ - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל.
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב אודי שורץ רע"ו הלכה, רס"ן הרב עוז קאפח רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: רב"ט ר' נועם שאול.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות:
bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת
ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו'
(קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

